

Parakh

Research Journal Deptt. of Punjabi
Language & Literature
Lahore College for Women University Lahore
(Pakistan)
Vol: 8, Jan.- June. 2023

پارکھ

تحقیقی مجلہ شعبہ پنجابی زبان و ادب
لاہور کالج برائے خواتین یونیورسٹی لاہور (پاکستان)
جنوری۔ جون 2023ء، مسلسل شمارہ 15

☆ ندا حسن، ڈاکٹر فیاض حسین مگھیانہ

DR. MOHSIN MAGHYANA AS STORY WRITER**ڈاکٹر محسن مگھیانہ دی کہانی کاری****Abstract**

Dr. Mohsin Maighiyana is a surgeon but is, also a well known literate of urdu and punjabi. He is a poet, literate, columnist editorialist, fictionist and a story writer of excellent rank. Stories of Dr. Mohsin Maighiana in punjabi are of milestone value. He made village life style as a topic in his stories. In this article, two of his books "Banbheeri" or "Unindary" are overviewed. It shows his value and rank of his story in punjabi adab.

Keywords: Mohsin Maighiyana, Stories,

Punjabi, Punjabi Adab

انسان نے پچھلے ہوون والے واقعات نوں چیتے رکھن لئی ذہناں وچوں کڈھ کے کاغذاں اُتے اُلیک کے محفوظ کرن نوں ترجیح دتی، جیہدا سٹا ایہہ نکلیا کہ انسان نے لکھن دا عمل جاری کر دیتا تے انج انسان دی حیاتی دے وچ ہوون والے واقعات کاغذاں وچ محفوظ ہوندے گئے، سینہ بہ سینہ لو کائی تیکر اپڑ دے گئے۔ ڈاکٹر انعام الحق ہوریں لکھدے نیں:

☆ ایم نفل، پنجابی سکا لگورنمنٹ کالج یونیورسٹی، فیصل آباد
☆ اسسٹنٹ پروفیسر، شعبہ پنجابی، گورنمنٹ کالج یونیورسٹی، فیصل آباد

”کہانی دا لفظ کہن توں تے Tell, Tale توں بنیا اے۔“ (1)

اک دوجی تھاں تے اقبال صلاح الدین ہوراں دی لکھت ”لعلوں دی پنڈ“ وچ انج لکھیا اے:

”کہانی کسے گل دی جند جان اے۔ لوک کتھاوی کہانی تے ساکھی جان

(شہادت) وی کہانی دانوں اے۔ پنجابی کہانی دے کئی ناں موجود نیں گل،

بات، کتھا، دل دی کہانی اُتے ہی پلایا رکھا اے، پر آج کل کہانی توں مراد کئی

کہانی جاں ہنری کہانی اے۔ اک مکمل روپ تے مکمل فن اے۔“ (2)

انسان نوں مڈھ توں ای کہانی سنن تے سنان دا بڑا چاہ رہیا اے۔ ایس لئی دنیا دی ہرزبان وچ کہانی لکھن

تے پڑھن دا رواج پرانے زمانے توں ای ٹریا آ رہیا اے۔ پر ایہہ گل کئی تھتھی نہیں کہی جاسکدی کہ انسان نے سب

توں پہلاں کیہڑی کہانی پڑھی یا سنی۔ پر اک گل دا اندازہ لایا جاسکدا اے کہ انسان نوں جیویں دوجے انسان نوں

سمجھن لئی زبان دی لوڑ پیندی اے، او سے طرح پرانے گزرے واقعات نوں چیتے رکھن لئی اوس نے کہانیاں لکھنیاں

شروع کر دیتاں۔ لعلوں دی پنڈ وچ کہانی بارے عبد الغفور قریشی انج لکھدے نیں:

”دنیا وچ کہانی دا مڈھ کدوں تے کتھے بجھا؟ ایس سوال دا جواب بڑا کٹھن

اے۔ اصل وچ کہانی دا مڈھ اودوں ای بجھ گیا سی جدوں بندہ گلاں کرن

لگ پیتے دنیا دا پہلا بندہ دوجے بندے نوں ملیا۔“ (3)

”سانجھ سرت“ وچ کہانی دے مڈھ بارے ڈاکٹر جمیل احمد پال ہوریں لکھدے نیں:

”کہانی آ کھناتے سنانا حضرت آدم توں لے کے آج تک انسان دی

فطرت رہی اے۔ ایس لئی ”کہانی“ مڈھ توں ای کسے نہ کسے روپ وچ

موجود رہی پر ایہہ وی حقیقت اے کہ صنعتی سماج دے جنم لین توں پہلاں

کہانی دا لہجہ داستانی تے غیر حقیقی رہیا، جیس وچ غیر فطری پاتراں تے

واقعات دی بھرمار ہوندی سی۔“ (4)

انسان دی اپنی پوری حیاتی ای اک کہانی اے۔ کہانی دا مڈھ انسان دے جنم توں ای شروع ہو گیا سی۔ پہلے

پہلے کہانیاں مذہبی لکھنیاں جانندیاں سن اوس توں بعد پریاں، جناں، دیوتاواں دیاں کہانیاں لکھیاں جاوون لگ پئیاں پر انسان دی ترقی کرن پاروں کہانیاں دے موضوع پریاں جناں توں ہٹ کے حیاتی دیاں حقیقتاں داروپ وٹا گئے۔ سب توں پہلی کہانی جیڑی کہ تحریری شکل وچ سامنے آئی اوہ مصری قصہ ”سنوہادی کہانی“ اے جے پنجابی کہانی دا ذکر کیتا جاوے تے اوہدی تاریخ اک صدی پرانی اے۔ پنجابی کہانی دا ڈھتے رومانی قصیاں توں بجھا جیویں ہیرا رانجھا، شیریں فرہاد، لیلیٰ مجنوں، سوہنی مہینوال تے مرزا صاحبان وغیرہ۔ پہلیاں کہانیاں نظم دی صورت دے وچ لکھیاں گئیاں کیونکہ نثرول رجحان بہوں بعد وچ ہو یا۔ عبدالغفور قریشی لکھدے نیں:

”ایس وچ وی کوئی شک نہیں کہ کہانی نالوں نظم دا جنم پہلوں ہو یا اے ایس
 لئی مڈھلیاں کہانیاں وی نظم وچ ای بیان کیتیاں جانندیاں سن جو پیڑھیو
 پیڑھی سینہ بہ سینہ چلندیاں آئیاں تے آج لوک کہانیاں دے ناں اُتے
 جانیاں پچھانیاں جانندیاں نیں نثر وچ کہانی بہت پچھوں آئی اے۔“ (5)

پنجابی کہانی دا ڈھ لال سنگھ کملا اکالی توں بچھد اے جیہناں نے 1911ء دے وچ پنجابی افسانہ لکھیا اوہناں توں مگروں گور بخش ہوراں نے وی 1913ء دے وچ کہانی دے کھیترو وچ وادھا کیتا۔ اوس ویلے دے کہانی کاراں دے وچ بھائی ویر سنگھ وی ایجیہ لکھاری نیں جیہڑے کے موڈھی افسانہ نگار دے جانندے نیں۔ 1923ء تے 1924ء دے وچ کہانی دی منگ دے وچ وادھا ہو یا تے انج بہت سارے کہانی کار کہانی دے کھیترو دے وچ آئے۔ ”سانجھ سرت“ وچ موڈھی کہانیاں کاراں بارے انج لکھیا ملدا اے:

”پنجابی کہانی وچ سب توں پہلاں کہانی کار لال سنگھ کملا اکالی نوں منیا جاندا
 اے، جیہاں نے 1911ء وچ پنجابی افسانہ لکھنا شروع کیتا جد کہ 1913ء
 وچ گور بخش سنگھ نے وی نئی کہانی لکھنی شروع کیتی۔ گور بخش سنگھ دیاں ایہہ
 کہانیاں مگروں اوہناں دے پراگیاں وچ وی شامل ہوئیاں لگ بھگ
 ایسے سے وچ وی بھائی ویر سنگھ (1872ء-1952ء) نے وی پنجابی کہانی
 لکھی تے بعض لوک اوہناں نوں ای پہلا کہانی کار مندے نیں۔“ (6)

1929ء دے وچ جوشو افضل الدین ہوراں نے رسالہ ”پنجابی دربار“ لائل پور (فیصل آباد) توں جاری کیتا جیس دی وجہ توں کئی نویں کہانی کاراوس توں بعد سامنے آئے جوشو افضل الدین نے ”اخلاقی کہانیاں“ دے سرنا نویں پٹھ کہانیاں دا مجموعہ چھاپیا جیس پاروں اوہناں نوں حکومت ولوں انعام وی دتا گیا۔ انج پنجابی کہانی وچ اک بھرواں ناں جوشو افضل الدین ہوراں دا اے۔ 1936ء دے وچ ترقی پسند تحریک چلی ایس تحریک نے ادب نوں حیاتی دے نیڑے لیاون تے زور دتا۔ پنجابی کہانی ایس تحریک توں متاثر ہوئے بغیر نہ رہ سکی۔ سانجھ سرت وچ انج لکھیا اے:

”ترقی پسند تحریک نے فراری ادب، ہیئت پرستی، کھوکھلی رومانیت، نسلی

تعصب تے انسانی استحصال دی مخالفت دا نعرہ لایا تے اوہدے اثر دی وجہ

نال پنجابی کہانی نے وی نویں ذائقے تے نویں رویاں توں چائن پایا۔“ (7)

1947ء دے وچ جدوں ونڈ ہوون پاروں حیاتی دے سارے پکھ بہت متاثر ہوئے انج ای پنجابی ادب وی بہت متاثر ہويا۔ سارے سکھ لکھاری پاکستان نوں چھڈ کے بھارت چلے گئے۔ ”سانجھ سرت“ دے وچ انج لکھیا اے:

”عجیب گل ایہہ اے کہ 1947ء تیکر اکھٹے پنجاب وچ چنگی تے معیاری

کہانی لکھن والے پاکستانی پنجاب دے وسنیک سن اوہناں وچوں خاص

امرتا پریتم، کرتار سنگھ دگل، بلونت سنگھ، گل بخش سنگھ، تے کلونت سنگھ ورک

وغیرہ نیں ایہہ سب لوک ونڈ مگروں چڑھدے پنجاب چلے گئے۔ پاکستان

بنن توں بعد داسماں اُتھل پتھل دا ویلا سی۔ ذرا امن ہویا تے ادب ول وی

توجہ دتی جان لگ پئی۔“ (8)

ونڈ توں بعد پنجابی ادب وچ بہت کجھ بدل گیا کئی اردو وچ لکھن والیاں نے پنجابی دے وچ لکھنا شروع کر دتا جہناں وچ انور سجاد ہوراں داناں اگھڑواں اے۔ پنجابی دے کہانی کاراں دے بھارت جاوون نال کہانی لکھن والیاں دے وچ بہت گھانا پیا پر سال مگروں ای روزنامہ ”آغاز“ نے پنجابی سیلیمنٹ شروع کیتا جیہدے وچ سجاد حیدر دی اک کہانی چھپی۔ اوس توں بعد ڈاکٹر فقیر محمد فقیر ہوراں نے ”پنجابی“ دے ناں توں پنجابی دا اک مہینہ وار رسالہ

شروع کیتا تے بہت سارے اردو دے لکھاریاں نوں پنجابی لکھن تے راضی کیتا۔ انج پنجابی وچ لکھن والے نوں کہانی کار سامنے آئے جیہناں وچ عبدالمجید ساک، مولانا ظفر علی خان، صوفی تبسم، مجید لہوری تے اجیہے ہور وی لکھاری شامل سن۔ 1960ء تے 1970ء دے دہاکے وچ وی بہت سارے وڈے کہانی کار کہانی دے کھیتر وچ آئے جنہاں وچ نواز، رفعت، افضل احسن رندھاوا، انور سجاد تے رشیدہ سلیم سیمیں شامل نیں۔ ایہناں دساں سالاں دے وچ وچ 25 کہانی دے پراگے چھپ کے سامنے آئے۔ ایہناں لوکاں دے آون توں بعد کہانی دا کھلا ر ہور وی ودھ گیا۔ کہانی جدوں 80 دے دہاکے وچ پچھتی تے ایہد معیار تے گنتی بہت اگے ودھ گئی پرانے کہانی کاراں وچوں حنیف باوا، کہکشاں ملک، اقبال صلاح الدین، شاہین آراء، اقتدار واجد، فرخندہ لودھی، محمد علی حمدانی ایس دور دے وڈے کہانی کار نیں۔ خالد فرہاد دھاریوال جیہڑے کے آپ وی مہان کہانی کار نیں۔ اوہناں نے اپنی لکھت ”چونویاں پنجابی کہانیاں“ وچ انج آکھدے نیں:

”1980ء دے دہاکے وچ کچھ لکھاریاں نے اپنے آل دوالے نوں سمبولک ڈھنگ نال پیش کیتا تے کہانی وچ کجھ نویں تجربے ہوئے ایس سے دے کہانی کاراں پاکستانی پنجابی کہانی دے بھنڈار وچ ڈھیر وادھا کیتا۔ ایہناں دساں سالاں وچ کوئی 60 کہانی پراگے چھپے۔“ (9)

1990ء توں بعد پاکستانی پنجابی کہانی اپنی بہتر تے موضوع دے لحاظ نال وکھری وکھالی دیندی اے۔ ایس دور وچ ای مقصود ثاقب ہوراں نے اپنا ادبی رسالہ ”ماں بولی“ تے پنجم جاری کیتا۔ چڑھدے پنجاب دے لکھاریاں نوں اچیرا مقام دتا۔ ایس سے وچ کئی نویں جوان کہانی کاراں نے کہانی لکھنی شروع کیتی۔ ایس سے دے اہم کہانی کاراں وچ الیاس گھسن، جمیل احمد پال، زبیر احمد، سعید بھٹا، زاہد حسن، نادر علی، محمد جواد، علی انور احمد، آصف محمود، غلام حسین ساجد، ملک مہر علی تے ڈاکٹر محسن مگھیا نہ شامل نیں۔ ڈاکٹر محسن ہوراں نوں اردو لکھن داشوق سی اوہناں پنجابی کہانی ول آون دی دس انج پائی اے:

”جیویں کہ سب نوں پتہ اے میں سرجن ڈاکٹر آں پر مینوں لکھن دا ادیب بنن داشوق ودھیرا ہائی۔ میں اردو ادب لکھ رہیا ہاں جدوں میری ملاقات

پنجابی ادب دے مہان لوکاں نال ہوئی جیہناں وچ افضل احسن رندھاوا
تے سعید بھٹا ہوراں دے ناں شامل نیں۔ اوہناں آکھیا تسیں ماں بولی
وچ لکھوتاں میری مہار پنجابی ادب ول ہوئی۔ میری پہلی پنجابی کہانی دی
کتاب ”بھنیر ی“ 1995ء وچ جہانگیر بک ڈپو لاہور توں چھاپے
چڑھی۔“ (10)

ڈاکٹر محسن مگھیانہ داناں کہانی دے کھیت وچ کوئی اوپر نہیں اے۔ اوہ ادب دا اک انملا سرمایہ نیں۔ ڈاکٹر
محسن ہوریں اک کامیاب تے وڈے کہانی کار جانے چھانے جاندے نیں۔ ڈاکٹر محسن مگھیانہ دیاں پنجابی کہانی
دیاں ہن تائیں دو کتاباں چھپ چکیاں نیں۔ ساریاں ای پھٹکل کہانیاں نوں اوہناں نے کتاب دی رونق بنا دتا اے۔
اوہناں دی پہلی کتاب داناں ”بھنیر ی“ اے۔ جیہڑی 1995ء وچ چھپی ”بھنیر ی“ داروسی زبان وچ ترجمہ وی ہو
چکیا اے۔ اوہناں دی دوجی کہانیاں دی کتاب ”انیندرے“ اے جیہڑی 1999ء وچ چھپی۔ ڈاکٹر محسن ہوراں دیاں
ایہہ کہانیاں خالص جانگلی پنجابی لہجے وچ نیں۔ اوہناں دی زبان پنجابی دے لہندی کچھ دی نمائندہ زبان اے۔
اوہناں دیاں کہانیاں دے وچ پورے پنجاب دی رہتل موجود اے۔ اوہناں اپنی کہانیاں دی جیہڑی بولی ورتی اے۔
اوہی پنجاب دی اصل بولی اے۔ اوہناں لہندی نوں ورت کے ادبی دنیا وچ اک نواں باب کھولیا۔ فخر زمان ہوریں
اوہناں دے ایس کچھ بارے لکھدے نیں:

”محسن نے اپنے افسانوں میں اپنے علاقے کا ٹھیٹھ لہجہ استعمال کیا ہے اور
اپنی کہانیوں میں وہی ماحول اجاگر کیا ہے جس سے ان کا قریبی تعلق ہے اور
وہ خود بھی جس میں بس رہا ہے۔ اس طرح اس کی پنجابی کہانیاں پنجابی ہی
لگتی ہیں۔“ (11)

ڈاکٹر ہوراں دیاں کہانیاں پڑھن والے نوں اپنے نال ہوئی کسے ہونی وانگوں لگدیاں نیں۔ اوہناں دا لہجہ
ایس گل دا ثبوت اے پئی اوہناں علاقے دی موہ نوں یاد رکھیا اے۔ ایسے موہ نے ای اوہناں نوں کہانی الیکن تے
ونگاریا۔ ڈاکٹر محسن ہوراں دیاں کہانیاں دافنی ویروانج اے۔ کہانی دی شکل تے بناوٹ لئی کہانی کار دی زبان تے

اسلوب بڑی اہمیت دے حاصل نہیں۔ ڈاکٹر محسن ہوریں کیوں جے جھنگ دے رہن والے نہیں۔ اوہ اپنی بولی نوں اہندی پنجابی دسدے نہیں۔ او سے نوں ای اظہار دا ذریعہ بنایا اے۔ اپنی بولی دے جیہڑے ڈھیر لفظاں داورتارا اوہناں کیتا اے اوہ ایہہ نہیں: ہائی، ہان، پگھر، گھتیندا، ملسیں، رکھساں، یسا نیں، پھدکے، کدائیں، ونجے، جھک، جھبڈی، بہوں، لدھی، کائی، ڈھئی، کریسیں، بھریسیں، باہساں، ڈھکسیں، ویسیں ورگے لفظ ورت کے اپنی بولی نال موہ دا ودھیرا ثبوت دتا اے۔ ونگی ویکھو:

”پر مائی توں تاں آکھیا ہائی میں ظفر دی شادی کر لوں مڑ میں گھر یا ہساں
تے گھر بہہ کے کھاساں۔ اُدن تاں توں آہندی پئی ہاموں کہ ہن کم کر کر
تھک گئی آں۔ ہن میں اپنے گھر اپنی من پسند نو نہہ لے امدی پئی ہاں۔ اوہ
ایڈی چنگی اے جوں ساری حیاتی میری خدمتاں کریسیں۔ مینوں مٹھیاں
بھریسیں تے ظفر دا دل لچھسیں۔“ (12)

اک ہور تھاں ڈاکٹر محسن ہوراں دی کتاب ”بھنیری“ وچوں ونگی ویکھو:

”اپنے ملک دے اسے رو لے رپے وچ توں ویکھیا ہو میں کہ لانگ مارچ
ہو یا ہائی تے ہک سپاہی شلو ارمیض پائے ہک بندے نوں ڈانگاں نال کٹ
رہیا ہائی۔ اوس اپنا سروی دوویں ہتھ رکھ کے ڈانگاں توں بچایا کہ سرتے
وال وی تھوڑے ہن پر اس شریف آدمی تے ڈانگاں ورسا ندے سپاہی
ایہہ ناں سوچیا کہ ایہو فاروق لغاری کل اسلام آباد دی اسے سڑک توں
صدر بن کے لکھیس تے اگر کچھ پلس ای پلس اوس دی حفاظت واسطے
ہو میں.....“ (13)

ڈاکٹر محسن ہوریں جیہڑے کے وڈے کہانی کار نہیں۔ اوہ اردو تے انگریزی تے بھرواں عبور رکھدے نہیں۔ اوہناں اپنیاں کہانیاں وچ کئی تھاواں تے انگریزی لفظاں دا چنگا ورتارا کیتا اے۔ اوہناں انگریزی لفظاں دا استعمال ایڈے سوہنے ڈھنگ نال کیتا اے کہ لگدا ای نہیں کہ ایہہ لفظ کسے اوپری زبان دے نہیں۔ ونگی ویکھو:

”انہاں نال میری تاں کدیں سلام دعاوی نہیں ہوئی انجے بہون دی آفر

توں کدائیں کوڑی ناں جاون۔“ (14)

اک دو جی تھان او ہناں انگریزی لفظاں داورتارا انج کیتا اے:

”گل ہوونا نہ ہوونا ہو رگل اے انٹرسٹ ہوونا ہو رگل اے۔“ (15)

پلاٹ واقعات دے اوس خاکے یاں فنی ترتیب نوں آکھیا جاندا اے جیہڑا کہانی کار شروع توں سامنے رکھدا اے۔ کہانی دی ساری دلچسپی پلاٹ دی ترتیب تے بنتر اے ہوندی اے۔ چنگا لکھاری سب توں پہلاں کہانی دا پلاٹ ای سوچدا اے۔ ڈاکٹر محسن مگھیا نہ دیاں ساریاں کہانیاں دے پلاٹ دیکھئے تاں پتہ لگدا اے کہ او ہناں دی ہر کہانی وچ نویں کہانی ای بیان کیتی گئی اے۔ ساریاں کہانیاں دے پلاٹ او ہناں دی اپنی سوچ تے حیاتی دا انچوڑ نہیں۔ او ہناں نے جو کچھ اپنیاں اکھاں راہیں معاشرے وچ ہوندا یاں ویکھیا، کہانیاں دے پلاٹاں راہیں لوکائی سامنے لیاندا اے۔ ڈاکٹر محسن ہوراں دی کہانی ”پہارو“ دا پلاٹ اک اجیہے منڈے دے آل دوالے گھمد اے جیہڑا شہر پڑھائی کرن لئی جاندا اے پر بری صحبت دا شکار ہو جاندا اے تے اخیر گولی دا نشانہ بن جاندا اے۔ انج ای کہانی ”تیتہ حویظہ“ وچ ڈاکٹر ہوراں نے پنڈ دے ماحول نوں پلاٹ دا حصہ بنایا اے۔ او ہناں دیاں ساریاں کہانیاں دے پلاٹ سادہ، عام فہم تے پنجاب دے وسیب دے نال جڑے ہوئے نیں۔ ڈاکٹر محسن دی ہر کہانی دا پلاٹ پختہ اے۔ او ہناں دیاں کہانیاں وچ معاشرتی، معاشی، طبقاتی تے رومانی کچھ ڈھیر دکھائی دیندے نیں۔ کہانیاں دے سارے پلاٹ حیاتی دے نیڑیوں لئے گئے نیں۔ ایہناں وچ جو کچھ وی بیان کیتا گیا اے، اوہ پڑھن والے نوں سچ ای جا پدا اے۔ ونگی ویکھو:

”ایہ اودوں دی گل اے جدوں میں نکا جیا ہوندا ہاموں اوہ اپنیاں

یاداں دے وچہ کھڑی گیا۔ اسیں وی شاہ ہوراں دے کمی ہوندے ہاسے۔

اتھے ہک نکا جیا کچا کوٹھا ساڈا وی ہائی جتھے اسیں بھین بھرا ماں تے اے نال

راہندے ہاسے میرے اے دے ذمے ظاہر اے کم تاں واہی شاہی دا

ہائی پر جیہیں ویلے شاہ صاحب ڈیرے تے باہندے ہان اوہ حقہ شقہ وی

تازہ کریندے ہاں.....“ (16)

کردار کہانی دا اہم جز ہوندے نیں۔ کرداراں راہیں ای کہانی اگانہہ ٹردی اے۔ کرداراں توں بغیر کہانی دا وجود پکیر انہیں رہ سکدا۔ ہر کہانی وچ اوہدی ضرورت دے مطابق کردار ہوندے نیں جے اوہ کردار فطری انداز دے ہون گے تاں کہانی اثر بھری لگدی اے جدوں کہانی دے کردار مضبوط ہون گے فیر ای کہانی دلچسپ تے کامیاب ہووے گی۔ کردار ای ماحول تے ویسب دی نمائندگی کردے نیں۔ کہانی دے وچ دو تن کردار ایجیہے ہوندے نیں، جیہڑے مرکزی حیثیت رکھدے ہوندے نیں، جیہناں نوں مرکزی کردار آکھیا جاندا اے۔ ایہناں توں اڈہوروی کہانی وچ کئی کردار ہوندے نیں، جیہناں نوں ضمنی کردار آکھیا جاندا اے۔ ایہہ سارے کردار رل مل کے کہانی نوں اگے ٹوردے نیں۔ کرداراں دے لحاظ نال ویکھیا جاوے تاں ڈاکٹر محسن دیاں کہانیاں دیاں دونوں کتاباں ”بھنیر ی“ تے ”انیندرے“ وچ ڈھیر کردار دکھائی دیندے نیں۔ کہانی ”اپنی سنجان“ دا مرکزی کردار شوکت اے۔ جیہدی کہ اپنی کوئی الگ پچھان ای نہیں۔ غلامی دی زندگی گزارن توں بعد ہن اوہ ایسی جگہ دی تلاش وچ اے جتھے اوہ اپنی الگ پچھان بنا کے رہ سکے۔ اوہدے کردار دی اک جھلک انج پیش اے۔

”اوس اپنے بوجھے وچوں شناختی کارڈ کڈھیا تے اپنی فوٹو ویکھن لگ پیا۔

اوہنوں انج لگا کہ ایہہ کسے ہور دی فوٹو ہووے۔ اوہ آپ تاں آپ ناہی اوہ

تاں ایہناں خانیاں دا بردا ہائی جیہدا شناختی کارڈ وی اوہدے اپنے کول ناہی

رہندا۔ جیہدا شناختی کارڈ وی خان ہوراں ورتدے ہاں۔ اوہ سوچن لگ پیا

آخرا وہ آپ کیہ شے ہے اوہدی اپنی کیہ سنجان ہے۔“ (17)

چنگی کہانی بنیادی طور تے کسے کردار دے مطالعے داناں ای ہوندا اے۔ چنگی کہانی دے کردار بندے نوں کئی ورھے گزرن مگروں وی چیتے رہندے نیں۔ ڈاکٹر محسن مگھیا نہ ہوراں نوں کرداراں دا چناؤ کرن دا چنگا گول آؤندا اے۔ اوہناں دی کہانی دا ہر کردار اتے جاندار اے۔ ڈاکٹر محسن ہوراں دی کہانی ”انیندرے“ وچ اوہناں شفیع محمد نوں ضمنی کردار تے مولوی رشید نوں مرکزی کردار دے روپ وچ دکھایا اے، جیہڑے شفیع دے مرن مگروں اوہدے ٹبر دا ذمہ چکدے نیں تے خدا ترسی دا حق ادا کردے نیں۔ شفیع محمد دے کردار دی ونگی انج اے:

”شفیع محمد تے اوہدہ بھرار فیع محمد بھائی ولی نال راہکی کریندے ہان۔ پر
 اوہناں دوہاں دی آپس وچ ڈھیر چرنہ نبھسکی تے ترائے چار سالاں
 پچھوں دکھ ہو گئے۔ رفیع محمد دومر بے واڈھا سیالاں دی زمیناں ٹھیکے تے
 لے لئیاں تے شفیع محمد اتھائیں رہ گیا۔ شفیع وی بیمار شمار رہن لگ پیا ہائی۔
 اوہنوں کھگھ چھڑ پوے ہاتے مٹر کن داناں ای ناہی لیندی۔“ (18)

ڈاکٹر ہوراں نوں حیاتی دے ہر کردار بارے پتہ اے۔ اوہ ہر کردار دا چنگی طرح ورتارا کرنا جاندے نیں۔
 اوہناں دیاں کہانیاں وچ حیاتی دا ہر کردار شامل اے، جیہناں وچ ماں دھی، سوانیاں، جوان منڈے کڑیاں تے لکھاری
 دا اپنا کردار وی شامل اے۔ منظر نگاری کہانی دا ضروری انگ اے۔ کہانی دی کامیابی منظر نگاری دے اُتے وی ہوندی
 اے۔ منظر نگاری نوں کہانی وچ مرکزی حیثیت حاصل ہوندی اے۔ کہانی کار کہانی وچ منظر ایڈے چنگے ڈھنگ نال
 پیش کردا اے کہ پڑھن آ لے دے ذہن وچ اوہناں منظران دی تصویر چھپ جاندی اے۔ لکھاری منظر نگاری ایس
 خوبصورتی نال کردا اے کہ پڑھن والے نوں ایہہ احساس ہوندا اے کہ جیویں اوہ آپ اپنیاں آکھاں نال اوہ سارے
 منظر ویکھ رہیا ہووئے۔

ڈاکٹر محسن ہوراں نے اپنیاں کہانیاں وچ بڑی چنگی منظر نگاری کمیتی اے۔ اوہناں نے اپنیاں کہانیاں وچ
 پنڈا ماحول وی دکھایا اے تے شہر دا وی۔ پنڈاں دیاں ہریاں پیلیاں دکھائیاں نیں تے شہراں دی رونق، چہل پہل
 نوں وی اوہ بھلے نہیں دن دا منظر، رات دا منظر، دھپ، چھاں، میہنہ، کئی، کانگ ایہناں سارے منظران نوں ڈاکٹر
 ہوراں کھل کے بیان کیتا اے۔ کانگ دے منظر نوں اوہ انج بیان کردے نیں:

”پانی ہولوں ہولوں چڑھا گیا۔ پانی دے راہ وچ پہلوں اراٹیاں دا کھوہ
 آیتے اوس کھوہ دی بھینی تے جتنے کوٹھے ہان اوہناں وچ پانی وڑ گیا۔
 آگوں آکے دو جیاں گھراں وچوں ہوندا مڑ ساڈے گھر آوڑیا۔ پر پانی دے
 گھر وڑن توں پہلاں میں گھر آلیاں نوں مہراں دے مر بے تے گھل
 چھوڑیا ہائی۔“ (19)

ڈاکٹر محسن ہوریں کیوں بے پنجاب دے واسی نہیں۔ پنجاب دے رہن سہن توں واقف وی نہیں۔ اوہناں اپنی ہر کہانی وچ بڑے چنگے ڈھنگ نال منظر نگاری کیتی اے کیوں بے اوہ منظر نوں بیان دا ڈھنگ جان دے نہیں۔ کہانی کردار اں تے مکالمیاں راہیں وی اگانہہ ودھدی اے۔ کردار نال ساڈا تعارف مکالمیاں راہیں ہوندا اے۔ کیوں بے کسے وی کردار نوں اودوں ای جان پچھان سکدے آں جدوں اپنی گھل کتھ راہیں اظہار کردا اے۔ مکالمیاں دے نال کہانی وچ ڈرامائی رنگ پیدا ہو جاندا اے۔ کہانی دے مکالمے جنے جاندار ہوون گے کہانی اونی ای کامیاب ہووے گی۔ ڈاکٹر محسن ہوراں دی ایہہ وڈی خوبی اے کہ اوہناں نے ہر کہانی وچ کردار دے مطابق جاندار مکالمے بنائے نہیں۔ کہانی ”شک دی چوٹی“ وچ حیدرتے آسیہ دے مکالمیاں دی وگی ویکھو:

”توں سرفونال گل نہ کیتی کر“

”کیوں اوہ وچار اتینوں کے اکھیندا اپیا ہے.....“

”بس مینوں نہیں چنگا لگدا.....“

”پراوس شودھے دا قصور کیہ اے.....؟“

”مینوں نہیں پتا بس توں اوہدے نال نہ بولی کر“ (20)

اک دو جی تھاں مکالمے دی وگی دیکھو:

”مائی ایہہ کیہہ؟“

”ایہہ چترڑی اے..... تے میں لہہ ہوں لپیندی پئی ہاں.....“

”تساں تاں آکھیا ہائی میں ہن چترڑی کدی نہیں تاؤنی۔“

”آکھیا ہائی۔“

”مڑا ایہہ کیہہ ہو یا۔“

”اکبر پتر توں ونج ڈھور ڈنگراں نوں گوت پا۔ ایہہ گلاں تیری سمجھ وچ نہیں آؤنیاں۔“ (21)

ڈاکٹر محسن مگھیا نہ نوں کہانی لکھن دا اول بڑی چنگی طرح آؤندا اے۔ کہانی الیکٹرون پہلاں اوہناں دی

سوچ بچارتے اوہناں دا ویرا شامل اے۔ کہانی وچ کسے قسم دی جھول دکھائی نہیں دیندی بلکہ اوہ کہانی نوں بڑے چنگے

طریقے نال پورا کردے لگے جان دے نیں۔ اوہناں دی کہانی لکھن دی تکنیک اُچے کہانی کاراں نال میل کھاندی اے تے اپنی ایس تکنیک پاروں اوہ اپنا ناں اچے کہانی کاراں دی فہرست وچ لکھوان وچ کامیاب ہو گئے نیں۔ اوہناں اپنی کہانی نوں تکنیک راہیں جاندار تے پائیدار بنایا اے۔ لکھاری جدوں کہانی نوں شروع ای کردا اے تاں ای اوہدے تکنیکی شعور دا پتہ لگ جاندا اے وگی ویکھو:

”اج اوہ ڈاڈھا ڈھڈھائی جوں اوہدی درخواست اتے اوس دے تھینہ دے
ڈاکٹر دی چچھ پڑتیت ہوندی پئی ہائی۔ وڈا افسر جیہڑا لہوروں آیا ہائی سنیا ہائی
ڈاڈھا سخت تے کوڑیل ہے۔ ایس توں پہلوں اوس توں چھوٹا افسر آیا ہائی پر
اوس دی ایس نکلے افسر تے وی تک ناہی پئی حالانکہ اوہ چنگا وڈا افسر
ہائی۔“ (22)

ڈاکٹر محسن ہوراں دیاں کہانیاں دے موضوعات ساڈی شہری تے دیہاتی حیاتی بارے نیں۔ ایہناں کہانیاں وچ پنجاب دا وسیب جھلکارے ماردا اوکھالی دیندا اے۔ ایہہ ساریاں کہانیاں سدھیاں پدھریاں تے آسانی نال سمجھ آون والیاں نیں۔ ایہناں وچ کوئی گجھلاں نہیں پائیاں گئیاں تے کوئی وی کہانی مقصدیت توں خالی نہیں۔ ساریاں کہانیاں ساڈے آل دوالے توں ای لئیاں گئیاں نیں۔ مشتاق باسط ہوریں لکھدے نیں:

”زیادہ تر کہانیاں دے موضوعات دیہاتی زندگی بارے نیں پر شہری زندگی بارے وی کہانیاں نیں۔ دیہاتی ماحول بارے لکھیاں گئیاں کہانیاں وچ جیہڑا سو دا اے اوہ شہری زندگی بارے لکھیاں گئیاں کہانیاں توں دکھ ضرور اے پر اصل سے اکوای اے۔ کیوں جے جھنگ دے شہراں دی رہتل وی پنڈاں توں کوئی زیادہ مختلف نہیں۔“ (23)

کہانیاں نوں پڑھ کے اُنچ جا پدا اے کہ جیویں ڈاکٹر ہوراں نے ایہناں کہانیاں وچ بہت سارے اوہی واقعات لکھ چھڈے نیں جیہڑے اوہناں نے اپنے آل دوالے ہوندے ویکھے۔ ڈاکٹر ہوراں ہر کہانی وچ حقیقت دے کسے نہ کسے پہلو نوں بیان کیتا اے۔ ڈاکٹر محسن مگھیا نہ دیاں کہانیاں دے دونوں پراگے ”بھنیر می“ تے

”انیندرے“ اوہناں دی گڑھی سوچ تے فکر دا نتیجہ نہیں۔ ڈاکٹر محسن ہوراں نے حیاتی وچ جو کجھ ہونڈیاں دیکھیا اوہنوں قلم راہیں کاغذ تے چھاپ کے لوکائی تیکر پہنچا دتا۔ اوہناں دیاں کہانیاں وچ اوہناں دا وسیب جھلکارے ماردا دکھائی دیندا اے۔ پنجاب دارہن سہن، رسم و رواج، عشق، محبت نوں ایہناں کہانیاں دا موضوع بنایا اے۔ ڈاکٹر محسن ہوراں نے اپنیاں کہانیاں وچ کوئی پہیلی پاون دی کوشش نہیں کیتی سگوں سادہ تے عام فہم زبان دا ورتارا کر کے گڑھیاں گلاں سمجھا دیتاں نہیں۔ مشتاق باسط ہوریں لکھدے نیں:

”اس کتاب وچ شامل کہانیاں وچ گنجھلاں نہیں تے ناں ای علامتاں تے

استعاریاں دی بھر ماراے۔ نہ ای ایہناں کہانیاں وچ ابہام پایا جاندا

اے۔ ایہہ سدھیاں پدھریاں تے عام سمجھ وچ آون والیاں کہانیاں نیں۔

پر مقصدیت توں خالی نہیں۔“ (24)

ایہہ کہانیاں ڈاکٹر ہوراں دی ساری حیاتی دا نچوڑ دکھالی دیندیاں نیں۔ اوہناں اپنی ہر کہانی وچ گہری سوچ تے فکر دا مظاہرہ کیتا اے۔ اوہ اُچی سوچ رکھن والے وڈے کہانی کار تے حقیقت نگار نیں۔ اوہناں دیاں کہانیاں دے سارے موضوع ساڈے آل دوالے توں ای لئی گئے نیں۔ پینڈو تے شہری حیاتی وچ ہوون والے ون سونے واقعات دارنگ اوہناں دیاں کہانیاں وچ کھلریا دکھالی دیندا اے۔ ڈاکٹر محسن ہوراں نے اپنیاں کہانیاں دے وچ اپنے ای علاقے دی بولی تے لہجے نوں اپنایا اے جیہڑا پڑھن والے دی دلچسپی نوں ہور ودھاندا اے۔ افضل احسن رندھاوا ہوریں لکھدے نیں:

”محسن دیاں کہانیاں دی زبان بہت نرمی، مٹھی تے ڈھکویں ہے۔ اورنج

کتے کتے زبان دی ورتوں وچ لکھاری نوں ٹیلے لگدے وی دسدے ہن۔

تدوی ایڈی مٹھی زبان ہیرا آج وی بولے تے موجود چوہدری دے پتر دا حق

بن دا ہے۔ جے اوہ اجیہی زبان بولن والے ہتھوں گس جاوے۔“ (25)

ڈاکٹر محسن دی سوچ تے فکر جدید دور دے تقاضیاں تے پورا اتردی اے۔ ایہناں کہانیاں وچ دیہاتی تے

شہری وسیب تے محبت دے ون سونے رنگ نظریں آؤندے نیں۔ ڈاکٹر ہوراں ایہناں کہانیاں وچ ایہہ دکھاؤن دی

كوشش كىتى كه انسان اى انسان دا دشمن بن كىا اے ته حىاتى دا پہلو موڑ دىن والے واقعات اىہناں كهانیاں وچ
كهلرے پئے نیں۔

حوالے

- 1- انعام الحق جاوید، ڈاکٹر، پنجابی ادب و ارتقاء، اسلام آباد: اکادمی ادبیات پاکستان، ص: 21
- 2- اقبال صلاح الدین، لعلی دی پنڈ، لاہور: عزیز بک ڈپو، ص: 191
- 3- اوہی، ص: 190
- 4- سعید بھٹا، سانجھ سرت، لاہور: اے ایچ پبلشرز، 1997ء، ص: 187
- 5- اقبال صلاح الدین، لعلی دی پنڈ، لاہور: عزیز بک ڈپو، ص: 190
- 6- سعید بھٹا، سانجھ سرت، لاہور: اے ایچ پبلشرز، 1997ء، ص: 188
- 7- اوہی، ص: 189
- 8- اوہی، ص: 190
- 9- خالد فرہاد دھاریوال، چونویاں پاکستانی کہانیاں، پٹیلہ: سنگم پبلشرز، 2014ء، ص: 11
- 10- گل بات، 2016ء-10-15
- 11- محسن مگھیانہ، ڈاکٹر، بھنیر، لاہور: پاکستان پنجابی ادبی بورڈ، مئی 1995ء، ص: 10
- 12- محسن مگھیانہ، ڈاکٹر، ایندرے، لاہور: پاکستان پنجابی ادبی بورڈ، جولائی 1999ء، ص: 37
- 13- محسن مگھیانہ، ڈاکٹر، بھنیر، لاہور: پاکستان پنجابی ادبی بورڈ، مئی 1995ء، ص: 101
- 14- اوہی، ص: 39-40
- 15- اوہی، ص: 43
- 16- اوہی، ص: 71
- 17- محسن مگھیانہ، ڈاکٹر، ایندرے، لاہور: پاکستان پنجابی ادبی بورڈ، جولائی 1999ء، ص: 53
- 18- اوہی، ص: 97
- 19- محسن مگھیانہ، ڈاکٹر، بھنیر، لاہور: پاکستان پنجابی ادبی بورڈ، مئی 1995ء، ص: 53

- 20 محسن مگھیانہ، ڈاکٹر، انیندرے، لاہور: پاکستان پنجابی ادبی بورڈ، جولائی 1999ء، ص: 30
- 21 اوہی، ص: 36
- 22 اوہی، ص: 43
- 23 محسن مگھیانہ، ڈاکٹر، بھنیرمی، لاہور: پاکستان پنجابی ادبی بورڈ، مئی 1995ء، ص: 15
- 24 اوہی، ص: 14
- 25 اوہی، ص: 12-13